

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Концеба С.М., к.е.н., ст. викладач

Підлубна О.Д., асистент

Уманський національний університет садівництва

Рівень ефективності тієї чи іншої товарної продукції визначається задіяними у виробничому процесі окремими складовими виробничих ресурсів: земельних, трудових чи матеріально-технічних. Збільшення площ вирощування олійних культур в Черкаській області не завжди супроводжується дотриманням підприємствами відповідних вимог до догляду за цими культурами. Недостатній рівень організаційно-технологічних знань власників підприємств та намагання отримати прибуток будь-якою ціною призвів до порушення сівозмін та недосконалості ведення господарства.

Поряд з цим, значна різниця між цінами на сільськогосподарську та аграрно-продовольчу продукцію призводить до того, що сільськогосподарські підприємства не в змозі забезпечити себе новими продуктивними сортами та гібридами, зменшують внесення органічних та мінеральних добрив, не повною мірою використовують засоби захисту рослин, не дотримуються вимог догляду за посівами або виконують їх машинами не за призначенням та інше. Підприємства намагаються забезпечити повноцінне виконання технологічних операцій при виробництві сільськогосподарської продукції за рахунок власного прибутку. Вказані проблеми обумовлюють потребу у визначенні ефективності виробництва продукції окремих сільськогосподарських культур, в тому числі олійних.

Різним аспектам ефективного функціонування аграрного виробництва, питанням економічної ефективності, виробництву та розвитку ринку

окремих олійних культур присвятили праці вітчизняні вчені Благодатний В.І., Вишнівський П.С., Гайдуцький П.І., Губський Б.В., Зіновчук В.В., Коваленко Ю.С., Колузанов К.В., Лазня В.І., Мармуль Л.О., Митченко О.О., Перегінець В., Побережна А.А., Саблук П.Т., Червен І.І., Шайко О.Г., та інші науковці.

Незважаючи на наявний науковий доробок, проблеми економічної ефективності виробництва насіння олійних культур недостатньо досліджені у практичному аспекті на регіональному рівні, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження тенденцій та економічної ефективності виробництва насіння олійних культур в Черкаській області.

Ефективність виробництва продукції рослинництва в цілому в значній мірі залежить від повноцінного дотримання сівозмін та відповідної структури виробництва.

Дослідження структури посівних площ та динаміки питомої ваги посівів технічних культур в загальній структурі посівів в порівнянні з іншими основними сільськогосподарськими культурами наведено у таблиці 1.

З неї видно, що питома вага посівних площ зернових та зернобобових культур з 2006 по 2010 рік зменшилась на 0,6%. Так, якщо у 2006 році ці культури займали 60,2% площ від загальної посівної площі сільськогосподарських підприємств Черкаської області, то у 2010 році питома вага цих посівів зменшилась до 59,6%. За період, що досліджувався, серед зернових та зернобобових культур зменшились посіви ячменю (озимого і ярого) – 78,4 тис. га, інших зернових та зернобобових (за винятком пшениці, ячменю та кукурудзи) на 22,9 тис. га, та збільшились посіви пшениці і кукурудзи на зерно на 29,4 тис. га та 82,2 тис. га. Тобто, у структурі цієї групи культур за рахунок зменшення посівів ячменю та інших зернових та зернобобових збільшились площі вирощування пшениці та кукурудзи.

Таблиця 1

Склад і структура площ посівів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Сільськогосподарські культури	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Зернові та зернобобові	569,7	60,2	595,2	62,7	587,6	60,2	610,7	63,6	580,0	59,6
в т.ч. пшениця (озима і яра)	188,8	19,9	203,7	21,5	225,7	23,1	212,3	22,1	218,2	22,4
ячмінь (озимий і ярий)	207,4	21,9	179,5	18,9	146,5	15,0	181,6	18,9	129,0	13,3
кукурудза на зерно	114,9	12,1	155,1	16,3	166,8	17,1	165,8	17,3	197,1	20,3
інші зернові і зернобобові	58,6	6,2	56,9	6,0	48,6	5,0	51,0	5,3	35,7	3,7
Технічні культури	267,3	28,2	251,9	26,5	288,4	29,5	248,9	25,9	297,7	30,6
в т.ч. соняшник	104,2	11,0	81,7	8,6	112,9	11,6	125,9	13,1	135,9	14,0
соя	56,4	6,0	55,7	5,9	43,3	4,4	43,4	4,5	77,5	8,0
цукрові буряки (фабричний)	57,9	6,1	42,6	4,5	24,7	2,5	17,3	1,8	35,1	3,6
ріпак (озимий і ярий)	34,3	3,6	65,9	6,9	99,1	10,2	50,1	5,2	43,5	4,5
Кормові культури	100,2	10,6	94,8	10,0	90,5	9,3	91,7	9,6	86,3	8,9
Інші культури	9,8	1,0	7,7	0,8	9,6	1,0	8,6	0,9	8,7	0,9
Вся посівна площа	947,0	100,0	949,6	100,0	976,1	100,0	959,9	100,0	972,7	100,0

Джерело: Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України у 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 роках. Статистичний бюлетень. / за ред. В. П. Приймак. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області.

Інша картина спостерігається з технічними культурами. Так, з 2006 по 2010 рік питома вага посівних площ технічних культур зросла на 2,4% і у 2010 році становила 30,6% від загальної площі посівів у сільськогосподарських підприємствах регіону. Поряд з загальним ростом питомої ваги посівів технічних культур зростають площі посівів соняшнику, сої та ріпаку. Якщо у 2006 році ріпак сіяли лише на 3,6% площі посівів, то у 2008 р. ріпак займає 10,2%, а в 2010 р. – 4,5%. Відповідно збільшились площі посівів сої на 21,1 тис. га та соняшнику на 31,7 тис. га. Значно змінилась питома вага посівів сої в загальній кількості посівів технічних культур. Якщо у 2006 р. соя серед технічних культур займала 21,1% площі, то у 2010 році за площею посівів соя поступалась лише соняшнику і займала 26,0%. Поряд з збільшенням посівів сої у Черкаській області з 2006 по 2010 рік спостерігається зменшення посівних площ цукрових буряків на 22,8 тис. га та скорочення площ вирощування кормових культур на 13,9 тис. га.

Отже, площі вирощування технічних культур у 2010 році у структурі посівів перевищили науково рекомендовані норми (30,0%), що викладені в Методичних рекомендаціях щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівоzmінах різних ґрунтово-кліматичних зон України¹, тому подальше збільшення посівних площ олійних культур можливе, тільки за рахунок зменшення площ вирощування цукрових буряків. Збільшення площ вирощування сої та соняшнику відбулось за значного скорочення площ посівів кормових культур та цукрового буряку.

В регіоні прослідковується чітка тенденція щодо зростання зібраних площ олійних культур (табл. 2). Так у 2010 році зібрана площа соняшнику в порівнянні з 2006 роком зросла на 57,9%, сої – на 80,1%, ріпаку – на 20,6%. Поряд з ростом зібраної площі помітна тенденція росту валового збору цих культур.

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівоzmінах різних ґрунтово-кліматичних зон України [Електронний ресурс] // Приватний практик : інформ.-правовий довід. — 1- електрон. опт. диск. — Систем. вимоги : Windows 98/ME/NT 4.0/2000/XP/Vista.

Таблиця 2

**Динаміка виробництва продукції олійних культур в
сільськогосподарських підприємствах Черкаської області**

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 2006 р.	
						+;-	%
Зібрана площа, тис. га							
Соняшник	69,2	57,8	95,6	101,8	109,3	40,1	157,9
Соя	34,6	36,8	36,6	35,7	62,3	27,7	180,1
Ріпак	28,7	48,2	85,5	43,2	34,6	5,9	120,6
Валовий збір, тис. ц							
Соняшник	1156,2	1090,9	1985,4	2458,4	2430,7	1274,5	210,2
Соя	481,5	435,0	456,1	620,0	859,8	378,3	178,6
Ріпак	562,2	762,5	2554,7	917,8	650,7	88,5	115,7
Урожайність, ц/га							
Соняшник	16,7	18,9	20,8	24,2	22,2	5,5	132,9
Соя	13,9	11,8	12,5	17,4	13,8	-0,1	99,3
Ріпак	19,6	15,8	29,9	21,3	18,8	-0,8	95,9

Джерело: розраховано з використанням джерел: Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 роки / [ред. В.П. Приймак]. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області.

Аналіз змін валового збору насіння олійних культур у 2006-2010 рр. з використанням індексного методу дав наступні результати.

За рахунок збільшення площ посіву соняшнику на 40,1 га валовий збір зріс на 669,3 тис ц за рахунок збільшення урожайності – на 605,2 тис. ц. Валовий збір сої збільшився на 378,3 тис. ц: за рахунок збільшення площі на 387,0 тис. ц; за рахунок зменшення урожайності зменшення валового збору становить 8,7 тис. ц. Аналогічні зміни відбулися при зростанні валового збору насіння ріпаку: за рахунок збільшення зібраної площі зріс на 114,6 тис. ц, а за рахунок зниження урожайності зменшився на 26,1 тис. ц.

Отже, регіоні при виробництві продукції олійних культур продовжує домінувати екстенсивний метод господарювання.

Останні п'ять років ріпак стабільно приносив прибуток сільськогосподарським підприємствам поряд з такою традиційною для Черкащини культурою, як соняшник (табл. 3).

Таблиця 3

**Економічні показники ефективності вирощування технічних культур в
Черкаській області**

Показники	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2010р. до 2006р. (+;-)
Соняшник						
Кількість господарств, од	294	303	325	357	359	65
в тому числі, які одержали збитки, од	88	30	135	48	31	-57
У розрахунку на 1 га зібраної площі:						
чистий дохід, грн	1744,5	3954,8	1817,7	5054,8	7404,7	5660,2
виробничі витрати, грн	1409,0	2206,5	1654,9	3478,4	4377,2	2968,2
прибуток (збиток), грн	335,5	1748,2	162,9	1576,4	3027,5	2692,0
У розрахунку на 1 ц продукції:						
ціна реалізації, грн	103,40	192,86	132,60	194,83	328,41	225,01
собівартість, грн	83,52	107,60	120,72	134,07	194,14	110,62
прибуток (збиток), грн	19,88	85,26	11,88	60,76	134,27	114,39
Рівень рентабельності (збитковості), %	23,8	79,2	9,8	45,3	69,2	45,4 в.п.
Соя						
Кількість господарств, од	160	181	163	148	195	35
в тому числі, які одержали збитки, од	84	65	75	41	64	-20
У розрахунку на 1 га зібраної площі:						
чистий дохід, грн	1146,5	1778,1	543,2	2812,4	2993,4	1846,8
виробничі витрати, грн	1239,8	1445,2	623,3	2011,8	2895,3	1655,5
прибуток (збиток), грн	-93,3	332,8	-80,1	800,6	98,1	191,4
У розрахунку на 1 ц продукції:						
ціна реалізації, грн	101,39	164,29	154,20	265,91	257,95	156,56
собівартість, грн	109,64	133,54	176,93	190,21	249,49	139,85
прибуток (збиток), грн	- 8,25	30,75	-22,73	75,7	8,46	16,71
Рівень рентабельності (збитковості), %	- 7,5	23,0	-12,9	39,8	3,4	10,9 в.п.
Ріпак						
Кількість господарств, од	150	211	275	206	189	39
в тому числі, які одержали збитки, од	44	63	42	73	64	20
У розрахунку на 1 га зібраної площі:						
чистий дохід, грн	2074,7	2524,6	6081,6	4468,3	5710,4	3635,7
виробничі витрати, грн	1752,7	2120,0	3810,1	3926,0	5077,6	3324,9
прибуток (збиток), грн	322,0	404,6	2271,4	542,3	632,8	310,8
У розрахунку на 1 ц продукції:						
ціна реалізації, грн	111,08	166,31	216,09	221,93	286,01	174,93
собівартість, грн	93,84	139,66	135,38	195,00	254,31	160,47
прибуток (збиток), грн	17,24	26,65	80,71	26,93	31,70	13,46
Рівень рентабельності (збитковості), %	18,4	19,1	59,6	13,8	12,5	- 5,9 в.п.

Джерело: розраховано з використанням джерел: Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 роки / [ред. В.П. Приймак]. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області.

У 2008 році прибуток від реалізації насіння ріпаку становив 54,6% від суми прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами від реалізації продукції рослинництва, у той час як частка прибутку від реалізації насіння соняшника становить 4,4%, а виробництво сої та цукрових буряків принесло збитки. Протягом періоду, що досліджувався, саме продукція ріпаку та соняшнику забезпечували найбільшу масу прибутку у розрахунку на гектар посівів та на центнер продукції.

У 2010 році маса прибутку від реалізації насіння соняшнику і ріпаку становила 46,2% від отриманого прибутку сільськогосподарськими підприємствами від реалізації продукції рослинництва.

Отже, виробництво насіння олійних культур є стабільним і досить високим джерелом прибутку.

Разом з тим економічна ефективність виробництва насіння сої є нестабільно. Ріст ціни реалізації цієї продукції є нестабільною, поряд з цим собівартість насіння сої зростає з року в рік. Підвищення економічної ефективності виробництва і реалізації насіння сої насамперед пов'язане з зменшенням витрат на його виробництво.

Більш ґрунтовний аналіз структури витрат на виробництво насіння сої показав, що протягом 2007 – 2010 рр. питома вага прямих матеріальних витрат (витрати на насіння, добрива, паливо тощо) практично не змінювалась: у 2007 році – 67,8%, у 2010 році – 67,1%. Поряд з тим зростає частка інших прямих витрат (24,9% у 2007 р., 26,8% у 2010 р.), зокрема амортизація необоротних активів та загальновиробничі витрати. Також зростає частка витрат на оплату робіт та послуг сторонніх організацій з 10,5% у 2007 р. до 12,4% у 2010 році. Поряд з тим зменшується частка витрат на оплату праці працівникам (на 1,1 в.п. протягом періоду, що досліджувався).

Динаміка структури витрат на виробництво насіння олійних культур в Черкаській області, %

Статті витрат	Соняшник		Соя		Ріпак	
	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.
Оплата праці	9,2	6,6	7,2	6,1	7,3	5,7
Прямі матеріальні витрати	67,0	67,0	67,8	67,1	69,5	72,0
з них: насіння	13,0	12,7	14,2	12,7	11,1	8,2
добрива	12,8	14,7	15,7	14,1	21,1	23,1
пальне	15,5	12,2	12,7	12,4	11,6	9,9
послуги сторонніх організацій	11,0	11,3	10,5	12,4	10,2	12,6
решта матеріальних витрат	14,6	16,2	14,8	15,5	15,5	18,3
Інші прямі витрати	23,8	26,3	24,9	26,8	23,2	22,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано з використанням джерел: Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2007, 2010 роки / [ред. В.П. Приймак]. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області.

Аналогічні тенденції спостерігаються в динаміці структури витрат при виробництві насіння соняшнику. У 2010 році в порівнянні з 2007 роком частка прямих матеріальних витрат не зазнала змін – 67,0%. Частка інших прямих витрат зросла з 23,8% у 2007 р. до 26,3% у 2010 р., частка витрат на оплату праці зменшилась на 2,6 в.п.

Ці тенденції зумовлені зростанням обсягів механізованих робіт, використанням зношених машинно-тракторних агрегатів, виконанням механізованих робіт технікою не за призначенням, що призводить до зростання витрат на виробництво насіння олійних культур, собівартості продукції і, як наслідок, знижується рівень рентабельності виробництва. Використання орендної техніки і залучених працівників дає можливість зменшувати виробничі витрати, однак при цьому зменшуються витрати на оплату праці власним працівникам, що, в свою чергу, породжує погіршення соціального становища на селі.

Отже, за період, що досліджувався, площі посівів олійних культур в регіоні постійно зростали, виробництво насіння цих культур є стабільним і досить прибутковим. Поряд з тим економічна ефективність виробництва насіння окремих культур є низькою (соє) або має тенденції до зменшення (ріпак). Одним із шляхів підвищення ефективності виробництва насіння олійних культур має бути оновлення матеріально-технічної бази власниками сільськогосподарських підприємств.

Концеба С.М., Підлубна О.Д.

**ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Досліджено тенденції виробництва насіння основних олійних культур в Черкаській області. Визначено економічну ефективність виробництва і реалізації насіння олійних культур. Намічено шляхи підвищення економічної ефективності виробництва насіння олійних культур.

Концеба С.М., Підлубна О.Д.

**ТЕНДЕНЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ МАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР В
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ЧЕРКАССКОЙ
ОБЛАСТИ**

Исследованы тенденции производства семян основных масличных культур в Черкасской области. Определена экономическая эффективность производства и реализации семян масличных культур. Намечены пути повышения экономической эффективности производства семян масличных культур.

Kontseba S.M.

**TRENDS AND ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION
OILSEED AT FARM CHERKASY REGION**

Investigated trends in seed production major oilseeds in Cherkasy region. Determined the economic efficiency of production and marketing of oilseeds. Ways of improving the economic efficiency of production of oilseeds